

האם ניתן ללמוד את חכמות החול, רק מתוך התורה עצמה?

ניסן יואלי

הרקע לטענה

ראינו כי חכמי ישראל נותנים כבוד לחכמת הגויים, ואף תקנו ברכה על כך. לכן לא ראו פגם ללמוד מהם חכמות אלו, וכל זה בתנאי שאין היהודי מושפע מדרכם וממחשבתם, אלא בורר מה שניתן ללמוד וזורק את הפסול. וכך נהגו כל גדולי רבותינו, מהתנאים ועד האחרונים. ואם מצאו כמה מרבותינו בדורות מסוימים ובמקומות מסוימים לאסור לימודים אלו זהו מאחת הסיבות הבאות:

א. שלימוד החכמות הביא להתבוללות בעמים.

ב. שלומדיהן איבדו את אמונתם לא רק בחכמי ישראל אלא אף בתורה עצמה, ולעיתים אף בה'.¹

אולם עם הקמת המדינה נפל דבר שלא היה בכל הדורות הקודמים. ניתן פטור מלשרת בצבא לבחורי ישיבות, כאשר ההגדרה הייתה "כל מי שתורתו אומנותו". הרעיון במקורו היה לשקם את עולם הישיבות שחרב בשואה ע"י הפניית מיטב הבחורים ללימוד התורה. החוגים המכונים עצמם כ"חרדים לדבר ה'" מתוך התנגדותם למדינה ולצבא, עודדו את בניהם לנצל פרצה זו, ושלחו את בניהם ללמוד בישיבות ועל ידי כך להיפטר מן 'הגזרה' של שרות בצה"ל. הדבר גרר בעקבותיו שהלימוד של בחורי הישיבות הצטמצם אך ורק ללימוד תורה, כדי לעמוד תחת ההגדרה המגבילה 'תורתו אומנותו', וסגר בפניהם את לימודי חכמות החול (סיבה שאינה דומה כלל לאיסורי הלימוד בדורות הקודמים). מי שעוזב את הישיבה כדי ללמוד חכמות, ותורתו מפסיקה כביכול להיות 'אומנותו' נגזר עליו קודם כל לשרת בצבא ר"ל. הדבר גרר אחריו שכן תורה אינו יכול ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה, בישיבות אסור ללמד מלבד 'תורה' כלום, וכל עולמו מצטמצם בלימוד 'תורה' כאשר התורה אותה הוא לומד הנה 'תורה חסרה', כי ללא חכמות החול כמאמר הגר"א חסרות לו 'עשרת מונים ידיעות במעלות התורה'.²

'המקור' לטענה

המצב של בורות בכל הקשור ללימודי חכמות החול, בין הבחורים והאברכים, הביאם גם ליצירת אידיאולוגיה חדשה, האוסרת לימוד חכמות החול, על מנת להצדיק את בורותם של העוסקים בתורה, ובכל מה שקשור בעולם, שמחוץ לעולם התורה, ואף נולדו אגדות על גדולי ישראל בדורות שלפנינו ושלנו כאילו את הכל ניתן ללמוד מתוך התורה עצמה בלבד כולל גם את חכמות החול. לשם כך אף לא בחלו מלזייף את מאמר התלמוד:

'מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא?!'³

כפי שפרשו רש"י ד"ה "ולא רמזה":

'שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים ובכולן יש סמך למצוא מן התורה'.³

¹ "כפי שאנו עדים כיום אצל משכילים רבים, ואף אם כיפה מעטרת את ראשם. וחס לי מלפגוע באלו שהשכלתם באה להגן על התורה, אלא הכוונה אך ורק לאלו שהשכלתם החלישה את אמונתם בחכמים ובתורתם ובדבר ה' המתגלה בדבריהם". (הערת המהדיר ל"מגן אבות" לרשב"ץ, הוצאת ארז תש"ס עמ' 156 הערה 273).

² הדבר גם גרר אחריו שכיום כמעט ואין בנמצא רופאים - בני תורה תלמידי חכמים, אין מהנדסים, אין מדענים אין חוקרים במדעי החברה והרוח, מן המגזר החרדי. נוצרה תופעה כי בית חולים חרדי אשר רוצה כי הצוות הרפואי שלו יהיה על טהרת שומרי מצוות ויראי שמים, בבואו לחפש רופאים, פסיכולוגים או אפילו רק עובדים סוציאליים, הוא מוצא במגזר החרדי אך ורק בעלי מקצוע, שהם או עולים חדשים או חוזרים בתשובה. אין בנמצא אנשי מקצוע בוגרי הישיבות הקדושות "שבארה"ק.

אולם לא רק ברפואה עסקינו, בכל תחומי החיים מורגש חסרונם של ת"ח חרדיים. למשל מהנדסים ת"ח שיכלו לשבת בועדות לבנין ערים ולדאוג מבעוד מועד כי בתכנית מתאר של כל עיר שכונה וכד' יוקצו שטחים לבתי כנסת מקוואות וכד', בעת אישור בניה לבתים ידאגו כי בבתים אלו לא יהיו מכשולים הלכתיים דוגמת 'פתחים' (חלונות) המכוונים זה כנגד זה, דבר שבעבר היה מן המאפיינים את מחנה ישראל עד כי בלעם הרשע התפעל מהתכנון היהודי הייחודי, הירד עד לפרטי פרטים ואמר את מאמרו המפורסם 'מה טובו אוהליך יעקב'. כאשר מתכננים מפעל חדש מקימים מבנה חדש, שכונה חדשה, סוללים כביש חדש או מפתחים תהליך ייצור חדש, תמיד מתעוררות השאלות ההלכתיות כאשר כבר הכל מוכן ועומד על תילו. במקום שכל השאלות והקושיות ידונו בתחילת התהליך בזמן קבלת ההחלטות, הם צצות בסופו. אין בין מקבלי ההחלטות היום אנשים תלמידי חכמים-בעלי מקצוע, הנמנים ויושבים עם בעלי המקצוע אחרים שאינם ת"ח, (מהנדסים, משפטנים, רופאים, כלכלנים, ארכיאולוגים, אנשי 'מדעי החברה והרוח', איכות הסביבה וכד'). אין הם שותפים בקבלת ההחלטות מחוסר מקצועיותם בנושא. על כן בד"כ מקומם נפקד בשלבים אלו, מחוסר אנשים לאיש תפקידים אלו. אנו פוגשים ת"ח רק בהפגנות שלאחר מעשה, אז כוחם רב, אבל כבר הורונו חז"ל שאיזהו החכם 'הרוואה את הנולד', ולא זה שמפנין נגד ה'נולד' לאחר מעשה.

³ תענית ט ע"א.

חוגים מסוימים הפכו את שאלת התלמוד לקביעה במקום המילים 'מי איכא' מצטטים 'ליכא' ואף השמיטו מהמאמר שתי מילים "דכתיבי בכתובי" ויצרו מאמר חז"לי חדש⁴: 'ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא!' שפירושו את הכל ניתן ללמוד מן התורה ואין צורך בלימודים אחרים. אם רק תלמד תורה ותתגדל בה, תדע גם את כל חכמות הגויים. ועל שכאלה כבר אמר הרמב"ם:

"לפי שרוב בני אדם ואולי כולם אינם יודעים אלא פעולות הסכום בלבד, כלומר לצרף מספר על מספר וחושבים שכבר השיגו ידיעה גדולה, ואינם יודעים לכך לא עניין ולא מטרה..."⁵

כן משתמשים הם בממרה אחרת ממסכת אבות⁶:

בן בג בג אומר, הַפֶּדָּה בַּהּ וְהַפֶּדָּה בַּהּ, דְּלֵאלָא בַּהּ. וְבַהּ תִּתְּנִי, וְסִיב וּבְלָה בַּהּ, וּמִנָּה לֹא תִזְעַ, שְׂאִין לָךְ מִדָּה טוֹבָה הֵימָנָה...⁸

האם הטענה נכונה?

בטיפול בטענה מסוג זה היא הרקע שלה אשר יהיה, אין לנו אלא לפנות לחז"ל, ולרבותינו הבאים אחריהם ראשונים ואחרונים בכדי לבדוק מה הם אומרים על דבר כגון זה. נביא מספר ציטוטים מרבותינו האמוראים, רבותינו מתקופות הראשונים והאחרונים המראים בברור, כי את ידיעתם בחכמות השיגו לא מן התורה אלא להפך ידיעתם המופלגת בתורה באה להם בגלל ידיעתם בחכמות, שאותה רכשו ממקורות חוץ תורניים, והיא היא שעזרה להם בהשגת הגדלות בתורה.

ראשית היחס של חז"ל לחכמת הגויים: "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין... יש תורה בגויים אל תאמין..."⁹ וכן דברי ריה"ל בכוזרי¹⁰, על הצורך שכל העם ידע שפות (על איסור לימוד שפות הוא לא שמע). וכאן יש לתמוה, מאיזו סוגיה בש"ס ניתן ללמוד את השפה האנגלית, הצרפתית או לפחות אידיש? והרי החכמים המוזכרים בש"ס ידעו שפות, כי בכל סנהדרין ישבו תלמידי חכמים יודעי שפות (עד כדי שבעים לשון), מניין למדו שפות אלו?!

אך ישנן הוכחות יותר רציניות: מעשה רב:

'אמר רב: 'שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר'¹¹

ורב כידוע נחשב בדורו ל"המומחה" ול"הגדול" בה"א הידיעה להלכות 'התרת בכורות' והתלמוד מציין, השג זה, על פי אמירתו של רב עצמו, מפני שרכש את הידע לא רק בבית המדרש אלא גם בשטח, אצל מגדלי הבהמות ורק בשל כך, זכה למומחיותו הבלתי רגילה. אולם לא רק רב, אלא גם חברו שמואל, שנקרא 'ירחינאה' על שהיה בקי בסוד העיבור, (והיה גם רופאו של רבי יהודה הנשיא¹²), והוא שהעיד על עצמו:

ש"נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו"¹³,

וכשנשאל מתי למד זאת לא היסס לומר:

"בשעה שהייתי פנוי מן התורה, אימתי? כשהייתי נכנס לבית המים"¹⁴.

אותו שמואל הוא זה ששלח לר' יוחנן, חשבון עיבור השנים, של שישים שנה, תוך ציון כי לידיעת חשבונות אלו, ישנן השלכות הלכתיות ישירות, בקשר לספקות בטרופות¹⁵ גם כשנשאלה השאלה בבית מדרשו "מאי שמן קיק?" אמר שמואל:

⁴ ולא חוששים ל"חדש אסור מן התורה".

⁵ רמב"ם פרוש המשניות ר"ה פ"ב מ"ז.

⁶ תודה לרב חננאל זייני, על שהעיר לי על מקור זה. וכן למשל: רוזנבוים ר', "חכמת התשבורת המתמטיקה באפסקלריית היהדות" י-ם תשס"ג עמ' 41 - התורה היא מקור כל החכמות תוך הסתמכות על מאמר חז"ל זה.

⁷ בתורה.

⁸ משנה מסכת אבות פ"ה מכ"ב

⁹ מדרש איכה רבתי פ"ב י"ז.

¹⁰ כוזרי מאמר שני סעיף ס"ד.

¹¹ סנהדרין ה ע"ב.

¹² ב"מ פה ע"ב.

¹³ ברכות נח ע"ב.

¹⁴ דברים רבה פ"ח ו.

¹⁵ כי טרפות נבדקות, האם הן מסוגלות לחיות עם מומן, במשך שנה, ואם השנה מתעברת לשלש עשרה חודש תקופת הבדיקה מתארכת בהתאם. (חולין צ"ה ע"ב).

"שאלתינהו לכל נחותי ימא" ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו".¹⁷

והוא לא התכוון ליורדי "ים התלמוד".

ואף בהלכות מאכלות אסורות מצאנו כי רק צייד בר סמכא, מוסמך לקבוע אלו עופות טהורים ואלו לא:

א"ר יצחק עוף טהור נאכל במסורת. נאמן הצייד לומר: 'עוף זה טהור, מסר לי רבי'. אמר רבי יוחנן: והוא שבקי בהן ובשמותיהן. בעי ר' זירא: רבו חכם או רבו צייד? תא שמע, דאמר רבי יוחנן: והוא שבקי בהן ובשמותיהן. אי אמרת בשלמא רבו צייד שפיר, אלא אי אמרת רבו חכם, בשלמא שמייהו גמיר להו, אלא אינהו מי ידע להו?! אלא לאו שמע מינה - רבו צייד שמע מינה.¹⁸

הרב עם כל גדולתו בתורה אולי יודע את שמות כל העופות, אולם לזהות אותם במציאות אין הוא יכול. רק המורה-הצייד אפילו אינו בן תורה, יודע לקשר בין העוף הנצוד לשמו, ואת זאת הוא למד ממקצוע הציידות. אם הרב אינו צייד, אלא רק בן תורה, אין הוא יכול מתוך התורה שלמד להורות כלום בדבר זיהוי העופות הטהורים.

ולא רק אצל האמוראים מצאנו את הצורך ללמוד חכמות שמחוץ לשי"ס, אלא גם אצל רבותינו מתקופת ה"ראשונים". לדוגמא, כותב הרמב"ם:

"וכשתבונן היטב בצורה זו תמצא מדת כל מעוין מששת המעויינים האלו שבאמצע שלשה טפחים, ותמצא הריחוק בין כל שתי צלעות מקבילות מצלעות אותם המעויינים שרש שלשה ורביע, והוא אחד וארבע חומשין בקירוב... וכל העניינים הללו ברורים למי שלמד תורת ההנדסה".¹⁹ אבל מי שלא למד ממנה כלום הרי הוא מקבל את כל העניינים האלה בתור קבלה, ואם היה בעל הבנה זכה מאד הנה תכלית מה שיוכל להבין הוא סדר העניין בלבד, לא שיתברר לו".²⁰

כלומר הרמב"ם שולל תכלית השלילה את היכולת ללמוד את "תורת ההנדסה" מתוך התלמוד עצמו. ומוסיף הרמב"ם במקום אחר:

"אבל שטח מרובע בעל זוויות ישרות שתשבורתו חמשת אלפים אמה אי אפשר לדעת צלע אותו השטח אלא בקירוב, לפי שחמשת אלפים הוא מספר שאין לו שורש".²¹ וכל מה שביארנו שרשי המספרים ומדת האלכסונים והתשבורת הוא פשוט מאד אצל מי שידע ואפילו מעט מתורת החשבון וההנדסה, אבל יקשה מאד וישתבש למי שלא ידע כלום מזה.²²

יתרה מזו, את חכמת התקופות והגימטריות, שהיא חכמתנו ובינתנו לעיני העמים,²³ לא ניתן ללמוד בשום פנים מתוך דברי חז"ל, כמו שפוסק הרמב"ם בספרו ההלכתי משנה תורה:

"וטעם כל אלו החשבונות... היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו בידי החכמים. אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם האומות. שכל דבר שנתגלה טעמו ונדעה אמיתותו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע".²⁴

ומכאן ראייה לכל המערערים, כי מי גדול לנו מהרמב"ם שאף הוא - הרמב"ם לא למד את חכמתו מהתורה אלא מחכמתם של אומות העולם. וגם הראב"ד, עליו אמר ר' יוסף קולון "שהיה סוקר התלמוד בסקירה אחת, בורר וזורה כבמזרה ורחת"²⁵, אותו ראב"ד (משיגו הגדול של הרמב"ם), מעיד על עצמו, שאינו בקיא בחכמת התכונה וכך הוא מסביר מדוע אין הוא משיג בהלכות קידוש החודש על הרמב"ם כהרגלו:

"א"א... ואני איני מאנשיה כי גם רבותיי לא הגיעו אליה, ע"כ לא נכנסתי בדבריו לבדוק אחריו".²⁶

למרות שהיה סוקר את כל התלמוד בסקירה אחת, ויכול היה לדעת מתוכה, לטענת אלו אומרים כי הכל ניתן ללמוד רק מן התורה עצמה, הוא לא ידע את חכמת התכונה משום שלא למד אותה, אצל חכמי העולם - בלשונו "לא הגעתי אליה".

וכפי שאומר התלמוד, על רבה בנו של רב הונא, שרצה ללמד "תורה נטו" ולכן אל רצה ללכת לבית מדרשו של רב חסדא:

¹⁶ יורדי הים.

¹⁷ שבת כא ע"א.

¹⁸ חולין סג ע"ב, וכן נפסק להלכה רמב"ם הלכות מאכלות אסורות, פ"א הל"טו, סמ"ג עשין סב, טושי"ע יו"ד ס"י פב ס"ב.

¹⁹ ראה בנספחים דוגמא לחישובים כגון אלו (בנספח "כלאים").

²⁰ פרוש המשנה כלאים פ"ג מ"א.

²¹ מספר אי רציונאלי בלשון המתמטיקאים.

²² פרוש המשניות ערובין פ"ב מ"ה.

²³ שבת ע"ה ע"א.

²⁴ הלכות קדוש החדש פ"יז הלכ"ד.

²⁵ שו"ת מהרי"ק ס"י ק'.

²⁶ השגות הראב"ד על הרמב"ם הלי קדוש החדש פ"ז הל"ז.

אמר ליה רב הונא לרבה בריה: מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדן שמעתיה?

אמר ליה: מאי איזיל לגביה? דכי אזילנא לגביה מותיב לי במילי דעלמא. אמר לי: מאן דעייל לבית הכסא לא ליתיב בהדיא, ולא ליטרח טפי. דהאי כרכשתא אתלת שיני יתיב, דילמא משתמטא שיני דכרכשתא ואתי לידי סכנה.

אמר ליה: **הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא!** - כל שכן, זיל לגביה.²⁷

וכן נראה עוד בדברי הגר"א שציטטנו לעיל:

"כל החכמות נצרכים לתורתנו הקדושה וכלולים בה, וידעם כולם לתכליתם והזכירם חכמת אלגברע ומשולשים והנדסה וחכמת מוסיקא, ושבחה הרבה, הוא הי' אומר אז כי רוב טעמי תורה וסודות שירי הלויים וסודות תיקוני הזוהר, א"א לידע בלעדה, ועל ידה יכולים ב"א למות בכלות נפשם מנעימותי ויכולים להחיות המתים בסודותי הגנוזים בתורה. הוא אמר: 'כמה ניוונים וכמה מידות הביא מרע"ה מהר סיני והשאר מורכבים', וביאר איכות כל החכמות ואמר שהשיגם לתכליתם. רק חכמת הרפואה, ידע חכמת הניתוח והשייך אליה, אך מעשה סמים ומלאכתן למעשה, רצה ללמד **מרפאי הזמן**²⁸, וגזר עליו אביו הצדיק²⁹ **שלא ילמדה** כדי שלא **יבטל מתורתו** כשיצטרך ללכת להציל נפשות כשידע לגמרה.³⁰

ושמא יאמר אדם, אבל בתורה, כל אותם ת"ח הם גדולים, והראיה היא שגם ללא לימודים במוסדות להשכלה גבוהה הם

גדולי תורה ומבינים בחכמות? נשתמש **כפרפרזה** במאמר חז"ל:

תניא ר' יוסי אומר: ... כל האומר **'אין לו אלא תורה'**, **אפילו תורה אין לו**.³¹

וכבר תרגם אונקלוס את המילים משירת האזינו: "עם נָבַל וְלֹא חָכָם"³², "עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו"³³ עם שקיבל

תורה אך לא החכים. וכי איך אפשר לקבל ולא להיות חכם?! אם מחליטים שלא לומדים חכמות, אלא רק תורה - נעשים "לא

חכמים" = "עם נבל".

²⁷ שבת פ"ב ע"א (תרגום): אָמַר לוֹ רַב הוֹנָא לְגַדְל בְּנוֹ: מַה טַּעַם אֵינְךָ מְצוֹי לְפָנַי רַב חֲסֵדָא שְׂמַחוּדְדוֹת שְׂמוּעָתוֹ (=ההלכה שבפיו)? אָמַר לוֹ: מַה אֶלְךָ אֶצְלוֹ? כַּשְׁאֲנִי הוֹלֵךְ אֶצְלוֹ מְשִׁיב (=מְקַשֵּׁה) לִי בְדַבְרִים שֶׁל עוֹלָם. אָמַר לִי: מִי שֶׁנִּכְנַס לְבֵית הַכֶּסֶא לֹא יֵשֵׁב בְּגָלוּי, וְלֹא יִטְרַח מְרַבָּה. שֶׁזֶה חֲלָלָת (=המעני הגס) עַל שֶׁלֵּשׁ שְׁנַיִם יוֹשֵׁב, שְׂמָא נִשְׁמָטָת שֶׁן שֶׁל חֲלָלָת (=המעני הגס) וְכֵן לְפָנַי סִכְנָה. אָמַר לוֹ: הוּא עֲסוֹק בְּחַיִּים שֶׁל הַבְּרִיּוֹת וְאֵתָּה אֶמְרָת בְּדַבְרִים שֶׁל עוֹלָם: **כֵּן שָׁכַן, לֵךְ וְלִמַּד אֶצְלוֹ**.

²⁸ וזו עוד הוכחה שאפילו הגר"א לא למד רפואה מתוך התורה.

²⁹ ואיזה חסד עשה אביו הצדיק של הגר"א לבנו שאסר עליו ללמוד רפואה מעשית, אחרת היה מבלה את כל זמנו, במקום לעסוק בתורה, ולהעשיר את הספרות התורנית בכתביו, בעמל ויעוץ לאנשים שהיו צובאים על פתחו בשאלות כמו: לאיזה רופאים לפנות, האם חוות הדעת שבידם נכונה או לא, האם לבצע ניתוח ואצל איזה רופא, כפי שרבים מכלים בימינו, את זמנם של הרבה תלמידי חכמים, בשאלות מסוג זה במקום להניח להם, את הזמן והמקום, לעסוק בתורה, וכל זאת בגלל שהמוסדות התורניים החרדים לדבר הי' שמהם באו ושם התחנכו, לא הכשירו ואינם מתכוונים להכשיר מזה זמן רב, רופאים תלמידי חכמים ויראי שמים, שיהיו מקובלים על חוליהם.

ונוסיף כאן מדבריו של הרב שלמה אבינר שליט"א כפי שהתפרסמו ב"מעייני הישועה" גליון 146 (תשס"ד) "במה לשאול רב:

"עשה לך רב" (אבות א ו) היא הדרכה גדולה בעבודת ד'. אל תחשוב שאתה מבין את הכל מעצמך, אל תהיה אוטוידקט רוחני, שאל חכמים שלמדו מרבתיים ורבתיים מרבתיים עד סיני (עיין רש"י שם). אבל האם זאת אומרת שבכל עניין יש לשאול רבנים? ודאי שלא! יש לשאול אותם בדברים רוחניים ולא בעניינים גשמיים.

בעל התניא מתרעם על כך שחסידי מטרידים אותו בעניינים חומריים ומוכיח אותם על כך: "אהוביי אחיי ורעי, מאהבה מסותרת תוכחה מגולה. [=מאהבה מסותרת שבליבי אני מוכיח אתכם בגלוי] לכו נא ונוכחה, זכרו ימות עולם בינו שנות דור ודור, ההייתה כזאת מימות עולם ואיה איפה מצאתם מנהג זה באחד מכל ספרי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים, להיות מנהג ותיקון לשאול בעצה גשמיות, כדת מה לעשות בענייני העולם הגשמי, אף לגדולי חכמי ישראל הראשונים כתנאים ואמוראים, אשר כל רז לא אנס להו [=שום סוד לא נעלם מהם] ונהירין להון [=נהירים להם] שבילין דרקיע, כי אם לנביאים ממש, אשר היו לפנים בישראל, כשמואל הרואה, אשר הלך איליו שאול לדרוש ד' על דבר האתונות שנאבדו לאביו... ומה שכתוב בישיעה: יועץ וחכם חרשים, וכן מה שאמרו רז"ל: ונהנין ממנו עצה ותושיה - היינו בדרכי תורה" (איגרות הקודש, סימן כב). הווי אומר, נביא יודע איפה החמורים שלך, אבל תלמיד חכם אינו יודע, אבל תורה - הוא יודע.

לכן אל תשאל רב אם לעבור דירה, באיזה גודל לקנות דירה ובאיזה מחיר, כי הוא אינו קבלן בניין או מתווך דירות - אלא שאל אותו איך להתפלל בכוונה, אם לפטפט או לא בזמן התפילה, אם להתפלל במניין שלוש פעמים ביום או לא. אל תשאל רב איזו תרופה לקחת, כי הוא אינו רופא, אלא שאל אותו איך לחזור בתשובה ואיך לתקן מידות. אל תשאל רב בענייני עסקים, כי הוא אינו יועץ כלכלי, אלא שאל אותו כמה שעות יש ללמוד תורה כל יום ומה ללמוד ואיפה ללמוד, כי בזה הוא מבין. אל תצפה ממנו לקבוע בעסקנות פוליטית ומפלגתית, הרי הוא כלל ישראלי, אלא שאל אותו אם יש להאיר במדינה אורה של תורה או חשכה של יוון. הוא גם לא ידע לתת פקודות לצבא איפה להציב כוחות, אבל הוא יודע שארץ ישראל היא שלנו ולא של הערבים ולכן יש להגן עליה במסירות. אל תחשוב שהוא כלכלן שיקבע מה צריך להיות המשטר הכלכלי, אבל הוא ילמד אותך שצריך מדיניות של רווחה הבנויה על אהבה ואחוה. אל תשאל אותו התאמת גימטריות בין משודכים, כי הוא אינו אוהב את ההבל, אבל שאל אותו איך נדע אם לבן הזוג המוצע יש יראת שמים, לב טוב ושאר מידות טובות. אתה אפילו לא צריך לשאול אותו איך לקרוא לילד, כי די שתדע שאין קוראים בשם רשע, וגם אין מחליפים שמות בנים ובנות, אבל שאל אותו לאיזה בית ספר לשלוח את הילד - נפרד או מעורב, תורני או חילוני. גם שאל אותו אם טלוויזיה, וידאו וכבלים תורמים לחינוך הילדים או משחיתים את נשמותיהם הטהורות.

גם על טיבם של חומרות - אין צורך לשאול רב ב' אם אפשר לסמוך על הכשר של רב א', כי אחר כך תצטרך לשאול רב ג' אם אפשר לסמוך על רב ב' ביחסו לרב א', ובאמת כל מה שכשר - כשר, אבל כדאי שתשאל רב מה אסור משום לשון הרע ועלבונות, כי אין זה חומרה. הרב אפילו לא ייעלב אם לא תנשק את ידו, אבל לבו דואב אם אתה מנשק אישה שאינה שלך וגם בגלל הרבה פחות מזה. זה הכלל - הרב אינו כלכלן, אינו רופא, אינו קבלן בניין ואינו חקלאי, ואין זה פוגע בגדלותו, כי אם יש לו צורך בידעיה בתחומים אלה, הוא ישאל מומחה. אבל הוא תלמיד חכם הלומד תורה ומלמד תורה. לכן, גם חבל על זמנו, להטרידו בכל אלה, אלא יש לתת לו ללמוד. ואם הגענו לזה, כדאי לא לבזבז את זמנו להגיע ממרחקים כדי לשהות בבית מילה, שלום זכר, ברית יצחק, חנוכה הבית, חלקיה, כי גם אינו ספר. אלא אם הוא גר ממול בקש ממנו שיבוא לחמש דקות או יותר ויאמר דברי תורה. גם אל תבזבז זמנו לנסוע שעות ואחר כך לחכות שעות בחתונה, כדי "ללכד אותו בברכה", כי הוא אינו רודף כבוד, וגם נכדו בן השנתיים כבר יודע לומר ברכה, ואם באמת רצונך לכבדו ולשמחו, אז סע אתה אליו לשיעורים ולמד תורה מפיו שעות על גבי שעות. עכ"ד.

³⁰ פאת השולחן - הקדמה - תיאורו את הגר"א.

³¹ יבמות ק"ט ע"ב.

³² דברים לב ו

³³ שם.

"התורה נתנה לישראל, כדי ששערי אורה יותר בהירים, יותר רחבים, יותר קדושים, מכל שערי האורה של הבינה הטבעית ושל רוח המוסר הטבעי אשר לאדם, יפתחו לנו, ועל ידינו לכל העולם כולו. ואם אנחנו אוטמים את אזנינו משמע לקול ד' הפשוט הקורא בכח על ידי כל שערי האורה הטבעיים, שהיא נחלת כל האדם, מפני שאנו חושבים, שנמצא את אור התורה בתורה הקרויה מכל אור החיים הפרושים בעולם, בפנימיותו ובנשמת האדם בהדרה, אין אנו מבינים בזה את ערכה של תורה, ועל זה נאמר "עם נבל ולא חכם", כדמתרגם אונקלוס עמא דקבילו אוריית' ולא חכימו.³⁴

ויתרה מזו, התלמוד בעצמו שואל על מקורות לדיני "כלאים" מנין הידע?

מנין לערוגה שְׁהִיא עַל שְׁשֵׁה טַפְחִים שְׁאֲרַעִין בְּתוֹכָהּ חֲמִשָּׁה זְרַעוֹנִין, אַרְבַּעָה בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעָרוּגָה וְאֶחָד בְּאַמְצָע. שְׁנַאֲמֵר (ישעיה סא) פִּי כְּאֶרֶץ תּוֹצֵיא צִמְחָה וּכְגַןָּה זְרוּעִיהָ תִצְמִיחַ, זְרַעָה לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא זְרוּעִיהָ³⁵:

על פניה נראית משנה זו כהוכחה שניתן מתן התורה (פסוק מישעיהו) ללמוד אגרונומיה, אלא שחכמים ממשיכים לשאול בתלמוד איך הפסוק מלמד זאת? ועונים חכמים בתלמוד:

"וקים' להו לרבנן דחמשא בשיתא לא ינקי מהדדי! ומנלן דהא דקים' להו לרבנן? מילתא היא! דאמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב 'לא תסיג גבול רעך [אשר גבולו ראשונים]' - גבול שגבלו ראשונים לא תסיג! מאי גבולו ראשונים? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: דכתיב 'אלה בני שער החורי יושבי הארץ'. אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו! אלא שהיו בקיאים בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים מלא קנה זה לתאנים. ויחרי' - שמריחים את הארץ ויחרי' אמר רב פפא שהיו טועמין את הארץ כחויא³⁶."

ומהידע האגרונומי של אותם 'חורים' אנו לומדים איך לא להיכשל באיסור כלאיים. ולא עוד אלא שהרב קוק מציין כי עם ישראל הרוחני לא היה מסוגל להגיע לידע זה בכוחות עצמו, כי רוחניותו הכהתה אצלו את החושים הטבעיים שהיו ליושבי הארץ הקדומים, ורק הודות להם אנו יודעים מהו טבע הארץ:

"התוכן הארצי והקישור אל האדמה של בני"א, מוכרחים הם שיקלטו יפה בתחילה, ובעת שאלה הראויים ע"פ תכונתם להיות קלוטים במעמקי החיים שלהם אל האדמה, מופיעים, מוכרח הוא שלא יפריעם תוכן רוחני. כי רק המסירה הגמורה לעניי האדמה תכשיר את בני האדם לחזור לתוך מעמקי הידיעה בחוש נפשי פנימי, לדעת את תורת האדמה ואת חייה, ולהיות ג"כ קשורים לה באופן הראוי לאדם הנועד לעבוד את האדמה אשר לוקח משם.

והם 'הראשונים', שרוחניותה העליונה של התורה לא נתנה עליהם את הארתה, בכל לב וכל מילוי נפש נתמכרו לאדמה, והם הם "יושבי הארץ". ועומק הקישור והחשק הפנימי, הוא הוא המוליד את החדירה, הידענות, עד שעלתה בידם לקבע את היסודות הראשונים לצורך כלכלת האדמה והתפתחות תרבותה, שהיו אומרים מלא קנה זה לזית, מלא קנה זה לגפנים, מלא קנה זה לתאנה.

ההתמכרות החושית והקישור הנפשי שלהם עם האדמה, גרם להם הכרה פנימית חדה ופרטית. ולא רק סקירה כללית על ערכי האדמה ועניי עבודתה רכשו להם, כי אם מרוב נתינות כל חושיהם לעניי האדמה, ירדו למעמקי ידיעתה הפרטית, עד שהיו יודעים ג"כ איך ובאיזה אופן לשכלל את המטעים, בכל פרטיות ההכרות הנפשיות, עד כדי חדירה לפרטים, לזית, לגפן ולתאנה, לכל אחד ואחד לפי ערכו, וק"ו לצמחים הנמוכים, שהם הם יסודות החיים הגשמיים, כתבואה וקטניות וכיוצא בהן. והתרבות הנמוכה הזאת של האדם, בתור בעל חיים עובד וניזון מהאדמה, קדמה לאורה של תורה, למען תמצא צורה עליונה זו כבר בחיים את בסיסה האמין, יסוד הישוב, שכל חוקת אמונת אומן, יושר וצדק ודבר ד', יסוב עליו.

הוצרכה תרבות של יושבי הארץ להיות מוקדמת בזמן, טרם הופיע האור השמימי העליון, "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם"³⁷.

ומה עם המשנה שצוטטה לעיל, בן בג בג אומר, הַפֶּן בָּהּ וְהַפֶּן בָּהּ, דְּכֻלָּא בָּהּ. וְבָהּ תִּחְזִי, וְסִיב וּבְלָה בָּהּ, וּמִנְהָ לָא תִזְוַע, שְׁאִין לָךְ מִדָּה טוֹבָה הִימְנָה...", כבר העיר על כך המהר"ל בפרושו משנה זו בספרו דרך עץ חיים וז"ל:

הפוך בה והפוך בה דכולא בה. דבר זה צריך פירוש איך נמצא בתורה הכל שאמר דכולא בה? ודבר זה רמזו במדרש (ב"ר פ"א) "ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן שהיה הקב"ה מביט בתורה וברא את העולם"

וכבר בארנו כי התורה היא הסדר השכלי שסדר הש"י סדר הנהגתו של אדם, ומתחייב זה הסדר מאתו בראשונה. ולפיכך נקראת התורה - שהיא סדר האדם ראשית שנאמר (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו, ולפי סדר התורה סידר הש"י סדר העולם עד שהכל נמשך אחר התורה. כי כך ראוי שהאדם הוא יותר במעלה על כל העולם כי בשביל האדם נברא הכל, ולפיכך אחר תורת האדם וסדר שלו נמשך סדר העולם כי ברא הש"י העולם לפי מה שראוי אל סדר האדם.

וזה שאמר שהיה מביט בתורה וברא העולם כי אחר סדר התורה נמשך סדר העולם. וזה שאמר הפוך בה דכולא בה, כלומר כאשר ישיג בתורה הנה הוא משיג בכל סדר המציאות, אחר כי דרכי העולם הזה יוצאים מן דרכי התורה וקשורים דרכי העולם עם דרכי התורה עד שהכל יוצא מן התורה שהיא סדר האדם, נמצא כי הכל הוא בתורה.

ואע"ג שכאשר מתעסק בתורה אינו מבין הדברים ההם איך יוצא הכל מן התורה סוף סוף הוא מתעסק בדבר שיש לו מעלה עליונה דכולא בה.

וכבר הארכנו בזה כי חשיבת ומעלת ההשגה לפי מעלת הנושא, ובודאי בזה תולה הכל שאם יטרח הרבה האדם ויחכם מכל בני קדם לעשות אומנות וחכמה כענין הרחיים הטוחנים, אע"ג שהיא חכמה אשר לא יחכימו בה כל בני קדם, אין

³⁴ הראי"ה קוק, אורות התורה, פרק יב - "התורה לישראל ולעולם", פסקה ה'

³⁵ משנה מסכת שבת פרק ט משנה ב

³⁶ שבת דף פד ע"ב

³⁷ הראי"ה קוק, עין איה, שבת פרק תשיעי אות ט

ספק שאין נחשב דבר זה כנגד ההשגה הקטנה בצבא השמים. כי לפי מעלת הנושא של חכמה הוא החשיבות כי אומנות הרחיים אין לו נושא חשוב, וכזה עצמו כאשר משכיל בתורה, שהיא תורת האדם עם השגה קטנה כיון דכולה בה הרי הנושא חשוב. כי דעת חכמינו שהם חכמי אמת כי האדם הוא יותר במעלה מן השמים ומכל צבאיהם וכמו שהארכנו בזה בכמה מקומות, ולפיכך אמרו כי היה מביט בתורה וברא העולם לומר כי אחר סדר תורת האדם נמשך סדר כל העולם, ולפיכך אמר הפוך בה דכולה בה:³⁸

המהר"ל מבחין בין תורה ל"התורה". התורה שעליה מדברים חז"ל איננה ניתנת להשגת האדם, והיא שמימית. מתוך אותה תורה כוללת "משה קיבל רק חלק בסיני" משה קיבל תורה ולא התורה. מהתורה השמימית, ניתן ללמוד ולדעת כל סדר העולם, כולל החכמות, אבל מ"התורה" שקבלנו בסיני, לא ניתן כי היא חלקית, ולכן על מנת לעמוד על סדר העולם, הוא צריך לייגע את שכלו, בלימוד החכמות, כי משם ישיג אותו ולא מעצם לימוד תורה.

ושמא יאמר המקשה והרי **כתוב בספרים**³⁹ המתארים את גדולי הדור מרן ורובן זצ"ל, שכל היום עסקו אך ורק בתורה ומעולם לא עלה ספר של 'חולין' על שולחנם, והתורה לא משה מפיהם, ובה ורק בה הגו יומם ולילה, וממנה ורק ממנה למדו את כל החכמות⁴⁰. נענה לו, שעל הוכחות כגון אלו, כבר אמר הרמב"ם:

"ומה שראוי לך לדעת: שהדברים האלה וכיוצא בהם - שואו וכזב; ולא יהיו לך לראיה לפי שתמצאם **כתובים בספרים** - שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו כך הוא מכזב בקלמוסו ואין זה נמנע עליו. **והכסילים הבעורים הם שיעשו אצלם לראיה אמיתית הדבר בהיותו כתוב** - ואין לנו להאמין סברות מפנים האלה, אלא מפנים אחרים".⁴¹

ראינו שחכמי ישראל שבדורות הקודמים לא הסתירו את מקור ידיעתם בחכמות, אלא אף השתבחו במקורות אלו, התלמוד מציין שרב הלך ללמוד מומי בכורות אצל רועי בקר, שמואל התפאר בכך, הרמב"ם לועג במי שאינו לומד חכמות לפני שניגש ללמוד ולהבין בתורה, הוא בעצמו מעיד על עצמו שלמד חכמות, וכן הגר"א העיד על עצמו שללא חכמות אלו שלמד, לא היו נפתחים לו טעמי התורה וסודותיה הגנוזים. וכן עוד תלמידי חכמים רבים, שיקצר מאמר זה מלמנותם.

ושמא יאמר אדם אבל בכל זאת אנו רואים בארץ ישראל מרכז תורני חסר תקדים בהיקפו, כל הנוער החרדי נמצא במסגרת הישיבות. על כך יש להסב את תשומת לב הקורא למאמרו של הרב פרופ' דוד הנשקה, הכותב:

"והנה מפעל אדיר ממדים זה אינו מצליח, למרבית הפליאה, להניב מתוכו **כל פרות רוחניים של ממש**. כל המצוי קצת אצל עולם הישיבות החרדי יודע, כי שום ספר מקורי בעל חשיבות מכריעה לא יצא משם בעשרים השנים האחרונות. אין צריך לומר שמקצועות כגון תנ"ך או מחשבת ישראל הם לגמרי מחוץ לתחום, ואותם פרסומים מתי-מעט היוצאים בענפים אלו מחוגי החרדים ממש מביכים בעליבותם; אלא אפילו באותו תחום כה מצומצם שבו, עוסקים בישיבות אלו, היכול העיקרי שהצמיח מספר כה עצום של לומדים הוא שורה ארוכה של ספרי לקט עמלניים, חרוצים ופרטניים, שאין בהם אפילו תיבה אחת של חידוש, שלא לדבר כלל על בשורה".⁴²

היוצא מכך שאין ברירה אלא לפנות לחכמות הגויים וללמוד משם את מקצועות החול שכה נחוצים ללימוד התורה על כל שלביה.

³⁸ ספר דרך חיים - פרק ה משנה כב

³⁹ למשל: ב"הסכמה" של הרב בנימין שצ'רנסקי (מנהל כללי של סמינרים למורות ולגנות "בית יעקב") לספר של רחל רוזנבוים, "חכמת התשבורת המתמטיקה באספקלריה יהודית" - ים תשס"ג, הוא כותב: "בלא להתכוון לכך מראש שם הספר **לא לאל את כל דברי הלהג של המלעיזים על תלמידי מערכת החינוך התורני**" ו"מאשימים" אותם בבורות במקצועות חול. כל המוצא בספר זה את כללי המתמטיקה העמוקים שרשם ה"חזון איש" בספרו "חזון איש אורח חיים" נותר נדהם ומשתומם נוכח ה"הישגים המתמטיים" של האיש אשר קנה את כל ה"השכלה" שלו בבית מדרשם של **אביי ורבא**... כאן עתיד הקורא לגלות, כי בלא ללמוד את נושא היחסים הטריגונומטריים באקדמיה גבוהה למתמטיקה ידע ה"חזון איש" לפתור בעיות הלכתיות באמצעות שימוש בלוח הבקעים, וקבע את הקשרים בין הצלעות ובין הזוויות במשולשים, עת נדרש להלכות קידוש החדש. הקורא עומד נפעם נוכח היקף "ההשכלה המתמטית" שהשיג תלמיד "חדר" בחינוכו היסודי ותלמיד **ישיבה** בחינוכו ה"על יסודי"... כי את אשר למד פיתגורס בחכמת התכונה, למד ה"חזון איש" **בחכמת השכל האלקי**, הצפונה בתורתנו הקדושה.

⁴⁰ כפי שמספרים למשל על החזון איש, שלא למד בשום מוסד אקדמי וידע הכל, אך שוכחים לספר כי גם לא למד בשום ישיבה, החזון איש הוא דוגמה קלסית לאוטודידקט - הלומד בכוחות עצמו, ומי ערב לנו שכמו שלמד תורה בכוחות עצמו, כן למד גם את כל שאר החכמות באותו אופן?

⁴¹ אגרת תימן או פתח תקוה, מוסד הרב קוק עמ' קסה.

⁴² נקודה גליון מס 140 איר תש"ן עמ' 20-21.